TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELI O‘SISHI VA MUAMMOLI KREDITLAR DINAMIKASINING BANK DARAJASIDAGI OMILLARI: GAROV PORTFELINI BOSHQARISH NUQTAI NAZARIDAN TAHLIL

Nayimov Shoxruh Bahodir o‘g‘li
Toshkent kimyo xalqaro universiteti «Moliya» kafedrasi katta o‘qituvchisi, mustaqil izlanuvchi
E-mail: sh.nayimov@kiut.uz
https://doi.org/10.5281/zenodo.23321630

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekiston tijorat banklarida kredit portfelining o‘sish sur’atlari, likvidlik tuzilmasi va mulkchilik shakli muammoli kreditlar (NPL) ulushiga qanday ta’sir ko‘rsatishi bank darajasidagi ma’lumotlar asosida tadqiq etilgan. Markaziy bankning 2022–2026-yillar 1-yanvar holatiga statistik ma’lumotlari bo‘yicha bank tizimi kreditlarining 94 foizini qamrab oluvchi 23 ta bank tanlanmasida eng kichik kvadratlar usuli bilan regressiya modeli baholangan. Natijalar kredit portfelining ikki yil oldingi jadal o‘sishi joriy NPL ulushini statistik ahamiyatli darajada oshirishini (kreditlarning «yetilish» samarasi), muammoli kreditlarning yuqori inersiyaga egaligini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, o‘sish samarasi asosan yillik o‘sishi 50 foizdan yuqori bo‘lgan banklarda namoyon bo‘lishi aniqlangan. O‘zsanoatqurilishbank, Kapitalbank, «Ipak yo‘li» va TBC banklari misolida garov portfelini boshqarishni o‘sish sur’atiga bog‘langan holda takomillashtirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: kredit portfeli, muammoli kreditlar, kredit o‘sishi, garov portfeli, kreditlarning yetilishi, regressiya tahlili, tijorat banklari.

БАНКОВСКИЕ ФАКТОРЫ РОСТА КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ И ДИНАМИКИ ПРОБЛЕМНЫХ КРЕДИТОВ В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ: АНАЛИЗ С ПОЗИЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ЗАЛОГОВЫМ ПОРТФЕЛЕМ

Аннотация. В статье на основе данных на уровне банков исследуется влияние темпов роста кредитного портфеля, структуры ликвидности и формы собственности на долю проблемных кредитов (NPL) в коммерческих банках Узбекистана. По статистическим данным Центрального банка на 1 января 2022–2026 гг. методом наименьших квадратов оценена регрессионная модель на выборке из 23 банков, охватывающих 94% кредитов банковской системы. Результаты показывают, что ускоренный рост кредитного портфеля двумя годами ранее статистически значимо повышает текущую долю NPL (эффект «вызревания» кредитов), а проблемные кредиты обладают высокой инерционностью. Вместе с тем эффект роста проявляется преимущественно в банках с годовым приростом свыше 50%. На примере Узпромстройбанка, Капиталбанка, банка «Ипак йули» и TBC Bank предложены меры по совершенствованию управления залоговым портфелем с привязкой к темпам роста.

Ключевые слова: кредитный портфель, проблемные кредиты, рост кредитования, залоговый портфель, вызревание кредитов, регрессионный анализ, коммерческие банки.

BANK-LEVEL DETERMINANTS OF LOAN PORTFOLIO GROWTH AND NON-PERFORMING LOAN DYNAMICS IN COMMERCIAL BANKS: AN ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF COLLATERAL PORTFOLIO MANAGEMENT

Abstract. Using bank-level data, the paper investigates how loan portfolio growth, liquidity structure and ownership affect the share of non-performing loans (NPL) in commercial banks of Uzbekistan. Based on Central Bank statistics as of 1 January 2022–2026, an OLS regression is estimated on a sample of 23 banks covering 94% of banking system loans. The results show that rapid loan growth two years earlier significantly raises the current NPL ratio (a loan seasoning effect), and that problem loans are highly persistent. The growth effect, however, is concentrated in banks with annual loan growth above 50 per cent. Drawing on the cases of Uzpromstroybank, Kapitalbank, Ipak Yuli Bank and TBC Bank, the paper proposes measures to link collateral portfolio management to the pace of credit expansion.

Keywords: loan portfolio, non-performing loans, credit growth, collateral portfolio, loan seasoning, regression analysis, commercial banks.

Kirish

Bank kredit portfelining tez o‘sishi bir tomondan iqtisodiyotni moliyalashtirish imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan kredit riskining kechiktirilgan holda to‘planishiga sabab bo‘lishi mumkin. Kredit bozoridagi axborot asimmetriyasi sababli bank qarz oluvchining haqiqiy riskini kredit ajratish paytida to‘liq aniqlay olmaydi[1]. Kredit ajratilgan dastlabki davrda qarz oluvchilar odatda o‘z majburiyatlarini muntazam bajaradi, to‘lov qiyinchiliklari esa bir-ikki yildan keyin – kreditlar «yetilgan» sari namoyon bo‘ladi. Natijada jadal o‘sayotgan bankda muammoli kreditlar ulushi vaqtincha past ko‘rinadi va bu risk darajasi to‘g‘risida noto‘g‘ri tasavvur uyg‘otadi. Bunday sharoitda garov portfeli kelgusidagi yo‘qotishlarni qoplovchi asosiy himoya qatlamiga aylanadi.

O‘zbekiston bank tizimida 2022–2025-yillarda kredit qo‘yilmalari 326,4 trln so‘mdan 604,0 trln so‘mga oshdi, ya’ni yillik o‘rtacha o‘sish 16,6 foizni tashkil etdi[2]. Biroq o‘sish banklar o‘rtasida keskin notekis taqsimlangan: davlat ulushi mavjud yirik banklarda yillik o‘sish 10–15 foiz atrofida bo‘lgan bo‘lsa, ayrim xususiy va raqamli banklarda kredit portfeli bir yilda ikki-uch barobar kengaygan. O‘zbekiston Respublikasining «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi Qonuni hamda PF-5992-son Farmon bilan tasdiqlangan bank tizimini isloh qilish strategiyasida banklarda risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish va xususiy

[1] Stiglitz J.E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. – 1981. – Vol. 71, No. 3. – P. 393–410.

[2] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida ma’lumot; Bank tizimining taqqoslama ko‘rsatkichlari (2022–2026-yillar 1-yanvar holatiga). – www.cbu.uz.

banklar ulushini oshirish vazifalari belgilangan[3]. Bu esa kredit o‘sishi va kredit sifati o‘rtasidagi bog‘liqlikni bank darajasida o‘rganishni dolzarb qiladi.

Tadqiqot maqsadi – O‘zbekiston tijorat banklarida muammoli kreditlar ulushining bank darajasidagi omillarini, xususan kredit portfeli o‘sishining kechiktirilgan ta’sirini empirik baholash va shu asosda garov portfelini boshqarishni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Kredit o‘sishi va kredit yo‘qotishlari o‘rtasidagi bog‘liqlik bo‘yicha klassik tadqiqotlardan biri W. Keeton ishidir. U AQSh banklari ma’lumotlarida kredit standartlarining yumshatilishi hisobiga ta’minlangan tez kredit o‘sishi bir necha yillik kechikish bilan kredit yo‘qotishlarining oshishiga olib kelishini aniqlagan[4]. V. Salas va J. Saurina Ispaniya tijorat va jamg‘arma banklari misolida muammoli kreditlarga makroiqtisodiy omillar bilan bir qatorda bank darajasidagi omillar – o‘tgan davrdagi kredit o‘sishi, bank hajmi, samaradorlik va bozor ulushi ham ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatgan[5]. A. Berger va R. DeYoung «yomon menejment» va «tejamkorlik» gipotezalarini ilgari surib, xarajatlar samaradorligi past banklarda keyingi davrlarda muammoli kreditlar ko‘payishini aniqlagan[6].

D. Louzis, A. Vouldis va V. Metaxas Gretsiya banklari panelida dinamik model yordamida muammoli kreditlarning kuchli inersiyaga ega ekanini, ya’ni o‘tgan davr NPL darajasi joriy davr ko‘rsatkichini asosiy belgilovchi omil ekanini tasdiqlagan[7]. N. Klein Markaziy, Sharqiy va Janubi-Sharqiy Yevropa mamlakatlarida bank darajasidagi omillar orasida kreditlar va aktivlarning o‘sish sur’ati hamda kapital yetarliligi NPL dinamikasiga sezilarli ta’sir qilishini qayd

[3] . O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrdagi «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi O‘RQ-580-son Qonuni // lex.uz.; O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi «2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-5992-son Farmoni // lex.uz.

[4] Keeton W.R. Does Faster Loan Growth Lead to Higher Loan Losses? // Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review. – 1999. – Vol. 84, No. 2. – P. 57–75.

[5] Salas V., Saurina J. Credit Risk in Two Institutional Regimes: Spanish Commercial and Savings Banks // Journal of Financial Services Research. – 2002. – Vol. 22, No. 3. – P. 203–224.

[6] Berger A.N., DeYoung R. Problem loans and cost efficiency in commercial banks // Journal of Banking & Finance. – 1997. – Vol. 21, No. 6. – P. 849–870.

[7] Louzis D.P., Vouldis A.T., Metaxas V.L. Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece // Journal of Banking & Finance. – 2012. – Vol. 36, No. 4. – P. 1012–1027.

etgan[8]. Garovning roli nuqtai nazaridan A. Berger va G. Udell garovli kreditlar ko‘pincha riskliroq qarz oluvchilarga ajratilishini[9], G. Jiménez va hamkorlari esa garov talabi kredit munosabatlari xususiyatlariga bog‘liqligini ko‘rsatgan[10]. G. Jiménez va J. Saurina kredit bumi davrida ajratilgan kreditlar keyinchalik yuqoriroq defolt ehtimoliga ega bo‘lishini, chunki bum davrida banklar risklarni past baholashini ko‘rsatib, kontrsiklik prudensial choralarni asoslagan[11]. B. Hansen tomonidan ishlab chiqilgan panel bo‘sag‘a (threshold) regressiyasi esa omillar ta’siri muayyan chegaraviy qiymatdan keyin keskin o‘zgarishini baholash imkonini beradi[12].

Xorijiy tadqiqotlar natijalari O‘zbekiston bank tizimiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirilishi qiyin: tizimda davlat ulushi mavjud banklar ustunligi, direktiv kreditlar va so‘nggi yillarda raqamli banklarning paydo bo‘lishi o‘ziga xos sharoit yaratadi. Markaziy bankning moliyaviy barqarorlik sharhida ham O‘zbekiston sharoitida kredit o‘sishi va NPL ulushi o‘rtasida bir vaqtdagi aloqa nisbatan kuchsiz ekani, kreditning yuqori o‘sishi esa odatda keyingi davrlarda aktivlar sifatida sezilishi mumkinligi qayd etilgan[13]. Ushbu farazni bank darajasidagi ma’lumotlar asosida tekshirish maqolaning ilmiy yangiligini tashkil etadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining «Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida ma’lumot» (2022-, 2024- va 2026-yillar 1-yanvar holatiga) hamda «Bank tizimining taqqoslama ko‘rsatkichlari» (2024- va 2026-yillar 1-yanvar holatiga) statistik to‘plamlaridan

[8] Klein N. Non-Performing Loans in CESEE: Determinants and Impact on Macroeconomic Performance // IMF Working Paper. – 2013. – WP/13/72.
[9] Berger A.N., Udell G.F. Collateral, loan quality and bank risk // Journal of Monetary Economics. – 1990. – Vol. 25, No. 1. – P. 21–42.
[10] Jiménez G., Salas V., Saurina J. Determinants of collateral // Journal of Financial Economics. – 2006. – Vol. 81, No. 2. – P. 255–281.
[11] Jiménez G., Saurina J. Credit Cycles, Credit Risk, and Prudential Regulation // International Journal of Central Banking. – 2006. – Vol. 2, No. 2. – P. 65–98.
[12] Hansen B.E. Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing, and inference // Journal of Econometrics. – 1999. – Vol. 93, No. 2. – P. 345–368.
[13] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi: 2022, 2023, 2024 va 2025-yillar uchun. – Toshkent: Markaziy bank, 2023–2026. – www.cbu.uz.

foydalanildi[14]. Muammoli kreditlar deganda Markaziy bank metodologiyasiga koʻra «qoniqarsiz», «shubhali» va «umidsiz» deb tasniflangan kreditlar tushuniladi, bu yondashuv Bazel qoʻmitasining muammoli aktivlar boʻyicha tavsiyalariga mos keladi[15]. Tanlanmaga 2022-yil 1-yanvar holatiga kredit portfeli 300 mlrd soʻmdan kam boʻlmagan va 2026-yil 1-yanvargacha faoliyatini davom ettirgan 23 ta bank kiritildi. Ular 2026-yil boshida bank tizimi kreditlarining qariyb 94 foizini tashkil etadi.

Muammoli kreditlar ulushining bank darajasidagi omillarini baholash uchun quyidagi regressiya modeli tuzildi:

$$NPL_{2025,i} = \beta_0 + \beta_1 \cdot g_{2022-2023,i} + \beta_2 \cdot g_{2024-2025,i} + \beta_3 \cdot NPL_{2023,i} + \beta_4 \cdot LDR_i + \beta_5 \cdot STATE_i + \varepsilon_i \quad (1)$$

bu yerda NPL_{2025} va NPL_{2023} – i-bankda muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi (mos ravishda 2026- va 2024-yillar 1-yanvar holatiga), %; g – kredit portfelining tegishli ikki yillik davrdagi oʻrtacha yillik logarifmik oʻsish surʼati, %; LDR – kreditlarning depozitlarga nisbati (2026-yil 1-yanvar holatiga); STATE – davlat ulushi mavjud bank uchun 1, aks holda 0 qiymat qabul qiluvchi soxta oʻzgaruvchi. β_1 koeffitsiyenti kredit oʻsishining kechiktirilgan («yetilish») samarasini, β_2 – joriy oʻsishning «maxraj» samarasini, β_3 – NPL inersiyasini aks ettiradi. Model eng kichik kvadratlar usulida baholanib, standart xatolar geteroskedastiklikka chidamli (HC1) shaklda hisoblandi[16]. Natijalar barqarorligini tekshirish uchun model chetlanuvchi kuzatuvlarsiz qayta baholandi.

Tahlil va natijalar

Bank guruhlari kesimida kredit sifati. 1-jadvalda bank tizimida mulkchilik shakli boʻyicha guruhlar kesimida NPL ulushi dinamikasi keltirilgan. 2021–2025-yillarda barcha guruhlarda NPL ulushi pasaygan, biroq davlat ulushi mavjud banklarda u doimiy ravishda boshqa banklarga nisbatan yuqori boʻlgan. Markaziy bank buni asosan direktiv kreditlar ajratilishi bilan izohlaydi[17]. Eʼtiborli

[14] Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) toʻgʻrisida maʼlumot; Bank tizimining taqqoslama koʻrsatkichlari (2022–2026-yillar 1-yanvar holatiga). – www.cbu.uz.

[15] Basel Committee on Banking Supervision. Guidelines: Prudential treatment of problem assets – definitions of non-performing exposures and forbearance. – Basel: BIS, 2017.

[16] Wooldridge J.M. Introductory Econometrics: A Modern Approach. 7th ed. – Boston: Cengage Learning, 2020.

[17] Oʻzbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi: 2022, 2023, 2024 va 2025-yillar uchun. – Toshkent: Markaziy bank, 2023–2026. – www.cbu.uz.

jihati shundaki, boshqa banklar guruhida NPL ulushi 2023-yildagi 2,43 foizdan 2025-yilda 2,62 foizga oshgan, ya’ni ushbu guruhda kredit sifati yomonlashuvi kuzatilgan.

1-jadval. O‘zbekiston bank tizimida bank guruhlari bo‘yicha muammoli kreditlar ulushi, %[18]

Bank guruhi	01.01.2022	01.01.2024	01.01.2026	O‘zgarish, f.b.
Bank tizimi – jami	5,20	3,53	2,99	−2,21
Davlat ulushi mavjud banklar	5,38	3,98	3,17	−2,21
Boshqa banklar	4,11	2,43	2,62	−1,49

Tadqiqot obyekti bo‘lgan banklar tahlili. 2-jadvalda dissertatsiya tadqiqotining obyekti bo‘lgan to‘rt bank – davlat ulushi mavjud yirik bank (O‘zsanoatqurilishbank) va turli o‘sish modellariga ega uchta xususiy bank ko‘rsatkichlari qiyoslangan.

2-jadval. Tanlangan tijorat banklarida kredit portfeli va uning sifati ko‘rsatkichlari[19]

Bank	Kreditlar 2021, trln so‘m	Kreditlar 2023, trln so‘m	Kreditlar 2025, trln so‘m	Yillik o‘sish 2022–2025, %	NPL 2021, %	NPL 2023, %	NPL 2025, %	LDR 2025
O‘zsanoatqurilishbank	43,15	57,12	64,94	10,8	3,78	2,25	2,53	2,06
Kapitalbank	8,03	26,59	36,31	45,8	2,92	1,41	2,81	0,82
«Ipak yo‘li» banki	6,42	11,70	16,07	25,8	3,47	2,14	1,12	1,10
TBC Bank	0,35	3,73	10,35	134,0	4,81	1,94	5,71	1,46
Bank tizimi	326,39	471,41	604,00	16,6	5,20	3,53	2,99	1,45

Jadval ma’lumotlari kredit o‘sishi va kredit sifati o‘rtasidagi kechiktirilgan bog‘liqlikni yaqqol ko‘rsatadi. 2022–2023-yillarda kredit portfelini eng jadal kengaytirgan Kapitalbank (3,3 barobar) va TBC Bank (10,8 barobar) da 2024-yil boshida NPL ulushi tizim o‘rtachasidan ancha past (1,41 va 1,94%) bo‘lgan. Biroq keyingi ikki yilda ushbu banklarda NPL ulushi mos ravishda 2,81 va 5,71 foizgacha oshgan, muammoli kreditlarning mutlaq hajmi esa 2021-yil oxiriga nisbatan Kapitalbankda 4,4 barobar, TBC Bankda 35,7 barobar ko‘paygan. Aksincha, mo‘tadil o‘sish strategiyasini tanlagan «Ipak yo‘li» bankida NPL ulushi

[18] Markaziy bankning «Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida ma’lumot» statistik to‘plamlari asosida muallif hisob-kitobi.
[19] Markaziy bank statistik ma’lumotlari [5] asosida muallif hisob-kitobi. LDR – kreditlarning depozitlarga nisbati. Ko‘rsatkichlar yil oxiri (keyingi yilning 1-yanvari) holatiga

barqaror pasayib, 2026-yil boshida 1,12 foizni tashkil etgan va muammoli kreditlarning mutlaq hajmi ham qisqargan. O‘zsanoatqurilishbankda esa NPL ulushi past darajada barqarorlashgan, biroq kreditlarning depozitlarga nisbati (2,06) tizim o‘rtachasidan sezilarli yuqori bo‘lib, bu bankning tashqi qarz mablag‘lariga tayanishini ko‘rsatadi.

Ekonometrik baholash natijalari. Tanlanmadagi o‘zgaruvchilarning tavsifiy statistikasi 3-jadvalda, (1) modelni baholash natijalari esa 4-jadvalda keltirilgan.

3-jadval. O‘zgaruvchilarning tavsifiy statistikasi (n = 23)[20]

O‘zgaruvchi	O‘rtacha	Standart chetlanish	Minimum	Maksimum
NPL_{2025}, %	2,70	1,48	0,00	5,71
NPL_{2023}, %	2,48	1,82	0,00	7,56
$g_{2022–2023}$, %	32,29	25,78	1,99	119,02
$g_{2024–2025}$, %	18,62	14,49	−2,51	57,91
LDR	1,36	0,55	0,48	2,41
STATE	0,35	0,49	0	1

4-jadval. Muammoli kreditlar ulushining bank darajasidagi omillari: regressiya natijalari (bog‘liq o‘zgaruvchi – NPL_{2025}, %)

O‘zgaruvchi	Model 1: barcha banklar	Model 2: TBC Bankisiz	Model 3: TBC va Anor bankisiz
$g_{2022–2023}$ (kechiktirilgan o‘sish)	0,036*** (0,012)	0,037** (0,018)	0,019 (0,022)
$g_{2024–2025}$ (joriy o‘sish)	0,008 (0,020)	0,008 (0,020)	−0,006 (0,025)
NPL_{2023} (inersiya)	0,394** (0,155)	0,396*** (0,154)	0,331** (0,138)
LDR	0,762 (0,479)	0,764 (0,484)	0,864 (0,537)
STATE	0,431 (0,756)	0,446 (0,799)	0,189 (0,817)
Konstanta	−0,765 (0,649)	−0,808 (0,838)	−0,035 (0,936)
Kuzatuvlar soni	23	22	21
R^2	0,600	0,502	0,475

*Izoh: qavs ichida geteroskedastiklikka chidamli (HC1) standart xatolar; ***, , *** – mos ravishda 1, 5 va 10 foizlik ahamiyatlilik darajasi. Manba: muallif hisob-kitobi.*

Baholash natijalariga ko‘ra, birinchidan, ikki yil oldingi kredit o‘sishi joriy NPL ulushiga ijobiy va statistik ahamiyatli ta’sir ko‘rsatadi: 2022–2023-yillarda kredit portfelining yillik o‘sish sur’ati 10 foiz bandga yuqori bo‘lgan bank 2026-yil boshida o‘rtacha 0,36 foiz bandga yuqori NPL ulushiga ega bo‘lgan. Joriy davr o‘sishining koeffitsiyenti esa ahamiyatsiz, ya’ni tez o‘sish bir vaqtning o‘zida kredit sifatini yaxshilagandek ko‘rsatuvchi «maxraj samarasi» kechiktirilgan risk

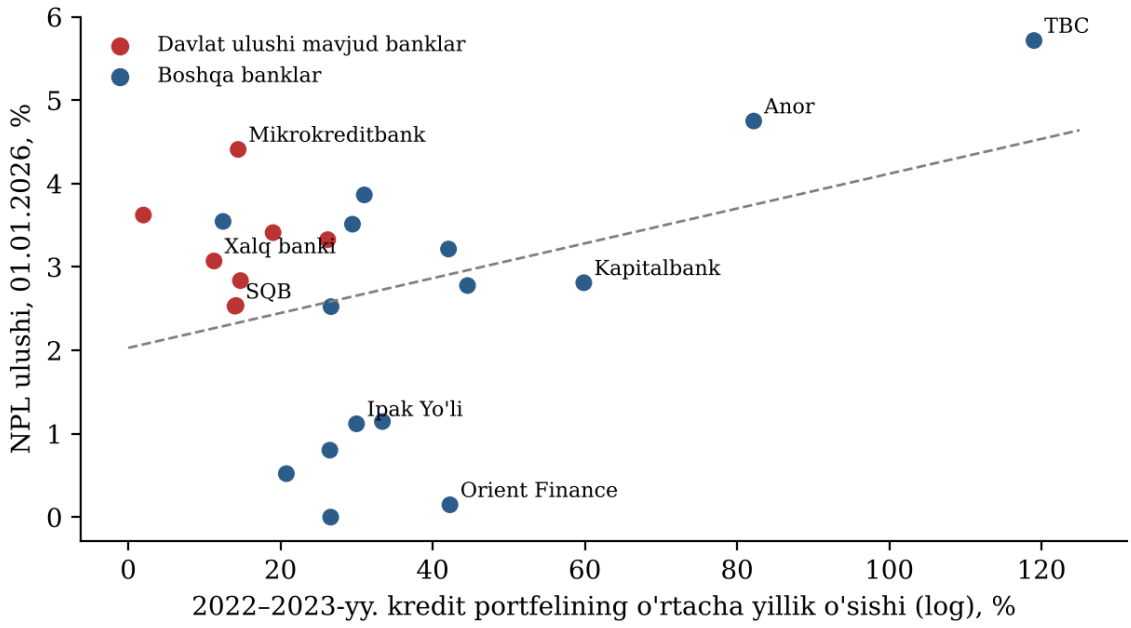
[20] Muallif hisob-kitobi

bilan qoplanmoqda. Bu W. Keeton va V. Salas, J. Saurina[21] natijalari bilan uyg‘un bo‘lib, Markaziy bankning kredit o‘sishi keyingi davrlarda aktivlar sifatida sezilishi haqidagi xulosasini[22] bank darajasida tasdiqlaydi.

Ikkinchidan, NPL ko‘rsatkichi kuchli inersiyaga ega: 2024-yil boshidagi NPL ulushining 1 foiz bandga yuqori bo‘lishi ikki yildan keyin o‘rtacha 0,39 foiz bandga yuqori NPL bilan bog‘liq. Bu muammoli kreditlarni undirish, xususan garovni realizatsiya qilish jarayonlarining uzoq davom etishidan dalolat beradi. Uchinchidan, LDR koeffitsiyenti ijobiy, biroq 10 foizlik darajada ahamiyatsiz, mulkchilik shakli esa boshqa omillar nazorat qilinganda NPLga mustaqil ta’sir ko‘rsatmaydi.

To‘rtinchidan, barqarorlik tekshiruvi muhim natija berdi: TBC Bank chiqarib tashlanganda kechiktirilgan o‘sish samarasi saqlanib qoladi (5 foizlik darajada ahamiyatli), biroq ikkala raqamli bank (TBC va Anor bank) chiqarilganda u ahamiyatsiz bo‘lib qoladi. Demak, kredit o‘sishining kredit sifatiga salbiy ta’siri chiziqli emas va asosan o‘ta yuqori o‘sish sur’atlarida namoyon bo‘ladi. Haqiqatan ham, 2022–2023-yillarda o‘rtacha yillik o‘sishi 50 foizdan yuqori bo‘lgan uch bankda (TBC, Anor, Kapitalbank) o‘rtacha NPL ulushi 1,79 foizdan 4,42 foizga oshgan bo‘lsa, qolgan 20 ta bankda 2,59 foizdan 2,45 foizga pasaygan (1-rasm). Bu natija kredit o‘sishi va kredit riski o‘rtasidagi bog‘liqlikni B. Hansen[23] bo‘sag‘a regressiyasi yordamida chuqurroq o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi.

[21] Salas V., Saurina J. Credit Risk in Two Institutional Regimes: Spanish Commercial and Savings Banks // Journal of Financial Services Research. – 2002. – Vol. 22, No. 3. – P. 203–224.
[22] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi: 2022, 2023, 2024 va 2025-yillar uchun. – Toshkent: Markaziy bank, 2023–2026. – www.cbu.uz.
[23] Hansen B.E. Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing, and inference // Journal of Econometrics. – 1999. – Vol. 93, No. 2. – P. 345–368.

1-rasm. Kredit portfelining 2022–2023-yillardagi o‘sishi va 2026-yil 1-yanvar holatiga NPL ulushi[24]

Garov portfelini boshqarish uchun ahamiyati. Olingan natijalar garov portfelini boshqarishda statik yondashuv yetarli emasligini ko‘rsatadi. Jadal o‘sish davrida bank yangi mijozlar segmentlariga kirib boradi, kredit standartlari va garov talablari bo‘shashadi, garov qiymatini baholash sifatiga e’tibor susayadi. Bu kamchiliklar ikki yildan keyin – NPL o‘sganda va garovni undirishga to‘g‘ri kelganda namoyon bo‘ladi. Shu sababli garov portfeli sifatini kredit portfelining o‘sish sur’ati bilan bog‘liq holda nazorat qilish maqsadga muvofiq. Muallif tomonidan bu maqsadda garov portfeli tarkibi indeksi (Collateral Composition Index, CCI) va samarali garov qoplash koeffitsiyentidan foydalanish taklif etiladi:

$$CCI = \Sigma_k\, w_k \cdot (1 - h_k), \qquad ECR = \Sigma_k\, G_k \cdot (1 - h_k) / K, \qquad (2)$$

bu yerda w_k – k-turdagi garovning (ko‘chmas mulk, avtotransport, uskunalar, tovar-moddiy zaxiralar, kafillik va sug‘urta polislari, depozit va qimmatli qog‘ozlar) garov portfelidagi ulushi; h_k – garov turining narx volatilligi, likvidligi va undirish muddatidan kelib chiqib belgilanadigan diskont (haircut) koeffitsiyenti; G_k – k-turdagi garovning bozor qiymati; K – kredit portfeli qoldig‘i. CCI garov portfelining tarkibiy sifatini (0 dan 1 gacha), ECR esa diskont hisobga olingan garov bilan kreditlarning haqiqiy qoplanish darajasini tavsiflaydi.

[24] Markaziy bank statistik ma’lumotlari asosida muallif hisob-kitobi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi.

Birinchidan, O‘zbekiston tijorat banklarida kredit portfelining jadal o‘sishi muammoli kreditlar ulushiga taxminan ikki yillik kechikish bilan ta’sir ko‘rsatadi. Tez o‘sayotgan banklarda past NPL ko‘rsatkichi kredit riskining pastligini emas, balki portfelning hali «yetilmaganini» aks ettirishi mumkin.

Ikkinchidan, kredit o‘sishining salbiy ta’siri chiziqli emas: u asosan yillik o‘sishi 50 foizdan oshgan banklarda kuchli namoyon bo‘ladi. TBC Bank va Kapitalbank misolida jadal kengayish davridan keyin NPL ulushi sezilarli oshgan, mo‘tadil o‘sish strategiyasini tanlagan «Ipak yo‘li» bankida esa kredit sifati yaxshilangan.

Uchinchidan, muammoli kreditlarning yuqori inersiyasi garovni undirish va realizatsiya qilish mexanizmlari yetarlicha samarali emasligini ko‘rsatadi.

Ushbu xulosalardan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1) tijorat banklarining kredit siyosatida kredit portfeli yillik o‘sishining ichki chegaraviy darajasini belgilash va undan oshgan holatda garov talablarini avtomatik kuchaytirish (minimal ECR darajasini oshirish, garov turlariga qo‘llaniladigan diskontlarni ko‘paytirish) mexanizmini joriy etish;

2) kredit portfeli sifatini baholashda joriy NPL ulushi bilan bir qatorda kredit berilgan yil bo‘yicha guruhlangan (vintage) tahlilni majburiy qilish va har bir avlod uchun 12, 24 va 36 oydan keyingi muammoli kreditlar ulushini monitoring qilish;

3) garov portfeli tarkibi indeksi (CCI) va samarali garov qoplash koeffitsiyentini (ECR) choraklik asosda hisoblab, ularni bank kengashi tomonidan tasdiqlanadigan risk-appetit ko‘rsatkichlari tarkibiga kiritish;

4) Markaziy bank tomonidan kredit portfeli o‘sishi tizim o‘rtachasidan sezilarli yuqori bo‘lgan banklar uchun qo‘shimcha nazorat talablari (kredit standartlari va garov baholash amaliyotini maqsadli tekshirish, stress-test natijalariga asoslangan qo‘shimcha kapital buferi) qo‘llash amaliyotini kengaytirish;

5) muammoli kreditlar bo‘yicha garovni suddan tashqari undirish tartib-taomillarini soddalashtirish va garov reyestri ma’lumotlarini kredit byurosi bilan integratsiyalash orqali NPL inersiyasini kamaytirish.

Kelgusi tadqiqotlarda bank darajasidagi choraklik ma’lumotlar asosida dinamik panel modeli[25] va bo‘sag‘a regressiyasi qo‘llanilib, kredit o‘sishining kredit riskiga ta’siri keskin oshadigan chegaraviy daraja aniqlanishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrdagi «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida»gi O‘RQ-580-son Qonuni // lex.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi «2020–2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasi bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida»gi PF-5992-son Farmoni // lex.uz.
3. Basel Committee on Banking Supervision. Guidelines: Prudential treatment of problem assets – definitions of non-performing exposures and forbearance. – Basel: BIS, 2017.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi: 2022, 2023, 2024 va 2025-yillar uchun. – Toshkent: Markaziy bank, 2023–2026. – www.cbu.uz.
5. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to‘g‘risida ma’lumot; Bank tizimining taqqoslama ko‘rsatkichlari (2022–2026-yillar 1-yanvar holatiga). – www.cbu.uz.
6. Stiglitz J.E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. – 1981. – Vol. 71, No. 3. – P. 393–410.
7. Keeton W.R. Does Faster Loan Growth Lead to Higher Loan Losses? // Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review. – 1999. – Vol. 84, No. 2. – P. 57–75.
8. Salas V., Saurina J. Credit Risk in Two Institutional Regimes: Spanish Commercial and Savings Banks // Journal of Financial Services Research. – 2002. – Vol. 22, No. 3. – P. 203–224.
9. Berger A.N., DeYoung R. Problem loans and cost efficiency in commercial banks // Journal of Banking & Finance. – 1997. – Vol. 21, No. 6. – P. 849–870.
10. Louzis D.P., Vouldis A.T., Metaxas V.L. Macroeconomic and bank-specific determinants of non-performing loans in Greece // Journal of Banking & Finance. – 2012. – Vol. 36, No. 4. – P. 1012–1027.
11. Klein N. Non-Performing Loans in CESEE: Determinants and Impact on Macroeconomic Performance // IMF Working Paper. – 2013. – WP/13/72.
12. Berger A.N., Udell G.F. Collateral, loan quality and bank risk // Journal of Monetary Economics. – 1990. – Vol. 25, No. 1. – P. 21–42.
13. Jiménez G., Salas V., Saurina J. Determinants of collateral // Journal of Financial Economics. – 2006. – Vol. 81, No. 2. – P. 255–281.

[25] Arellano M., Bond S. Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations // Review of Economic Studies. – 1991. – Vol. 58, No. 2. – P. 277–297.

14. Hansen B.E. Threshold effects in non-dynamic panels: Estimation, testing, and inference // Journal of Econometrics. – 1999. – Vol. 93, No. 2. – P. 345–368.
15. Jiménez G., Saurina J. Credit Cycles, Credit Risk, and Prudential Regulation // International Journal of Central Banking. – 2006. – Vol. 2, No. 2. – P. 65–98.
16. Arellano M., Bond S. Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations // Review of Economic Studies. – 1991. – Vol. 58, No. 2. – P. 277–297.
17. Wooldridge J.M. Introductory Econometrics: A Modern Approach. 7th ed. – Boston: Cengage Learning, 2020.